

PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL ARMAĞANI

Editörler

Aysun DURSUN

Mehmet Surur ÇELEPİ

Sibel TURHAN TUNA

Mustafa SARGIN

MUĞLA
2 0 2 4

PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL ARMAĞANI

Editörler

Doç. Dr. Aysun DURSUN

Prof. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ

Prof. Dr. Sibel TURHAN TUNA

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SARGIN

MUĞLA

2024

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Yayın Kodu

7008 K 24 006 154

“Bu eserin dil ve bilim bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.”

ISBN: 978-605-4397-97-6

“© 2024, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi”,

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>)

Son kullanıcılar, telif hakkı yasaları çerçevesinde, bu çalışmayı çevrimiçi olarak okuyabilir, indirebilir, yazdırabilir ve atıf göstermek şartı ile bireysel olarak kopyalayabilir.

“Hiçbir şekilde yazılı olarak izin alınmadan ticari amaçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.”

Tasarım ve Dizgi
Kürşad ERİŞTİ

Kapak Fotoğrafı
Tevfik EKİCİ

Kapak Resmi
Zişan İLİ

Prof. Dr. Mehmet Naci Önal armağanı / editörler Aysun Dursun, Mehmet Surur Çelepi, Sibel Turhan Tuna, Mustafa Sargın.-Muğla : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024.

X, 829 sayfa : resim ; 22 cm.

ISBN 9786054397976

1.Önal, Mehmet Naci—Biyografi. 2. Halkbilimciler—Türkiye--Biyografi I. Dursun, Aysun.

II. Çelepi, Mehmet Surur. III. Turhan Tuna, Sibel. IV. Sargın, Mustafa.

GR55.Ö63 P863 2024

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	IX
PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL'IN YAŞAMI, AKADEMİK ÇALIŞMALARI VE ESERLERİ.....	1
<i>Cansu DAŞDEMİR</i>	
PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL İLE SÖYLEŞİ.....	19
<i>Seven Nur KÖMÜRCÜ</i>	
ANI YAZILARI	33
PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL İLE BİR HATIRA.....	35
<i>Ali SÜLÜN</i>	
MUĞLA MASALLARI: BİR DERLEYİCİ "ATA"NIN YOLUNDAKİ MACERALARIM.....	37
<i>Ayşen ATALAN SÖZBİLİR</i>	
PROF. DR. M. NACİ ÖNAL'IN LİSANS TEZİ: 555 ERZURUM FIKRASI.....	39
<i>Dilaver DÜZGÜN</i>	
BAZI VEDALAR YENİ KAPILAR ARALAR.....	41
<i>Döndü CAN</i>	
HER DOKTORANTIN BİR DEDE KORKUT ANISI VARDIR: NACİ HOCAMIZIN BAŞINA GÖKTEN DÜŞEN "ÜÇ ELMA".....	43
<i>Döndü CAN</i> <i>Satı SARIASLAN ATLI</i> <i>Cansu DAŞDEMİR</i>	
MEHMET NACİ ÖNAL İÇİN.....	45
<i>Erdoğan ERBAY</i>	
HOCAMLA BİR HATIRA.....	47
<i>Fulya SİVRİ</i>	
CANIM BABAM.....	49
<i>Gül Destan ÖNAL BİRKARDEŞLER</i>	
BİRLİKTE 40 YIL.....	51
<i>Gülşen ÖNAL</i>	
KÜÇÜK BİR KİLİM VE SOPA HİKÂYESİ.....	53
<i>Hamdiye Deniz YILDIRIM</i>	
PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL İLE İLK TANIŞMAM.....	55
<i>İlhan SÖZBİLİR</i>	
MEHMET NACİ ÖNAL DERLEDİ BEN SÖYLEDİM.....	57
<i>Mehmet Ümit GÖRGÜLÜ</i>	
KUL SIKIŞMAYINCA HIZIR YETİŞMEZMİŞ.....	59
<i>Mustafa SARGIN</i>	

BİR ÖĞRENCİSİNİN GÖZÜYLE PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL.....	61
<i>Nilüfer TANÇ</i>	
PROF. DR. NACİ ÖNAL İLE İLGİLİ HATIRAMIZ	63
<i>Sabahattin DENİZ</i>	
NACİ ADI ÜZERİNE VE BİZİM NACİ'MİZ.....	65
<i>Saim SAKAOĞLU</i>	
MESLEĞİYLE ŞEKİLLENMEK VE HALKİYAT	77
<i>Şahin BARANOĞLU</i>	
BİLİMİN AYDINLIK YOLUNDA DEĞERLİ BİR ÖMÜR	83
<i>Zeki ERASLAN</i>	
EDEBÎ YAZILAR	85
BİR MASAL, BİN EFSANE, SONSUZ BİR ÖMÜR.....	87
<i>Aysun DURSUN</i>	
MASAL ATASI.....	89
<i>Çağlar ÇETOK</i>	
HALK-EDEBİYAT VE HALK EDEBİYATI KAVRAMLARI ÜZERİNE.....	91
<i>Erdoğan ALTINKAYNAK</i>	
MEKÂN BAĞLAMINDA YİYECEK VE İÇECEKLERİMİZ.....	95
<i>Nerim YAYIN</i>	
GÖZÜMDEKİ KAHRAMAN.....	99
<i>Nur Banu SERT ARIĞ</i>	
ARAŞTIRMA YAZILARI	101
NASREDDİN HOCA'NIN MANSİBİ OYUNUNA KAYNAKLIK EDEN FIKRALAR.....	103
<i>Ahmet NAHMEDOV</i>	
YUSUF ZİYA ORTAÇ'IN AKBABA DERGİSİNDE YAYIMLANAN "GEÇMİŞ ZAMAN OLUR KI" KÖŞESİ YAZILARI	111
<i>Ahmet Özgür GÜVENÇ</i>	
WALTER J. ONG'UN SÖZLÜ DİL KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE SALTUKNÂME'Yİ YENİDEN OKUMAK.....	127
<i>Ali AKAR</i>	
FAİZ AHMED: PAKİSTAN EDEBİYATININ PARILTILI YILDIZI.....	133
<i>Ali ÇİMAT</i>	
SİLLELİ MERDÂNÎ VE YENİ ŞİİRLERİ	147
<i>Ali DUYMAZ</i>	
UYGUR ATASÖZLERİNE YANSIYAN "MOLLA" TİPİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	151
<i>Alimcan İNAYET</i>	
İDİL-URAL (TATAR VE BAŞKURT) MASALLARINDA EJDERHA MOTİFİ İŞLEVİ	159
<i>Atiye NAZLI</i>	
KUŞAKLAR ARASI AKTARIM BAĞLAMINDA EFSANELERDE TANIK GÖSTERME VE KANIT GÖSTERME	171
<i>Aysun DURSUN</i>	
HACI BEKTAŞ VELİ'DEN AKŞEMSEDDİN'E AKIL VE BİLGİ ANLAYIŞI.....	177
<i>Ayşe YÜCEL ÇETİN</i>	
HACI BEKTAŞ VELİ VE BİLAL DEDE MENKİBELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA MENKİBELERİN İŞLEVSELLİĞİ.....	181
<i>Ayten GÜMÜŞ</i>	

CUMHURİYET DÖNEMİ MUĞLA'DA HALICILIK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	189
<i>Bayram AKÇA</i>	
DEDE KORKUT KİTABI'NDAKİ BOYLARDA GEÇEN EŞ ANLAMLI SÖZCÜKLER	195
<i>Bayram DURBİLMEZ</i> <i>Leyla ACAN</i>	
TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE ENGEL TEMİ VE ENGEL KALDIRMA BİÇİMLERİ	209
<i>Begüm KURT</i>	
YUNUS EMRE'DE BEN'İN İNŞASI.....	219
<i>Berat Samet KAHRAMAN</i>	
ELÂZİĞ MANİLERİ ÖRNEKLEMİYLE KAPALI TOPLUMLARDA İLETİŞİMİN ÖRTÜLÜ ŞEKLİ	225
<i>Biröl AZAR</i>	
ANLAM ARAYIŞINA ANADOLU ERENLERİNİN CEVABI.....	235
<i>Caner IŞIK</i>	
İMAMET İNANCI BAĞLAMINDA ANLATILAN EFSANELER ÜZERİNE BİR İNCELEME	243
<i>Cansu DAŞDEMİR</i>	
ANKARA EFSANELERİNDE YESEVİ DERVİŞLERİ VE YESEVİ ÖĞRETİSİNİN İZLERİ.....	251
<i>Çiğdem AKYÜZ ÖZTOKMAK</i>	
CÖNK VE MECMUALARDAN GÜN İŞİĞİNA: ABDAL MAHLASLI BEŞ ŞAİR.....	263
<i>Doğan KAYA</i>	
TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE BİR DEĞER OLARAK "SAYGI"	279
<i>Döndü CAN</i>	
GÖNÜL DAĞI DİZİSİNDE YER ALAN EVLENME GELENEKLERİ.....	291
<i>Ebru ŞENOCAK</i> <i>Mizgin SERİM</i>	
KUTSALIN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK VELİ KÜLTÜ: İZMİR-TORBALI ALİ DEDE YATIRI ÖRNEĞİ.....	303
<i>Emine KALENDER</i>	
SESSİZ GEMİDEN BU GEMİ SESSİZ DEĞİL'E YAHYA KEMAL'DEN MUHSİN İLYAS SUBAŞI'NA.....	315
<i>Erdoğan ERBAY</i>	
KAĞIZMAN YÖRESİ HALK MUTFAĞI	323
<i>Ersin ALTUN</i> <i>İsmail ABALI</i>	
TÜRK MASALLARINDAN HAREKETLE "KÖSE" TİPİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	331
<i>Esmâ ŞİMŞEK</i>	
ÂŞIK MAKSUT FERYADI VE ANLATTIĞI HİKÂYELİ TÜRKÜLER	343
<i>Fazıl ÖZDAMAR</i>	
TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNİN MEKÂN ADLARININ SEÇİLMESİNE ETKİSİ: HASTANE ADLARI ÖRNEKLERİ.....	357
<i>Gizem DALIOĞLU</i>	
İZMİR'İN İLK MİZAH DERGİSİ KARA SİNAN'DA FIKRALAR	367
<i>Gonca KUZAY DEMİR</i>	
MUĞLA MÜZESİNDEKİ ASLAN-GEYİK MÜCADELE KABARTMASI.....	377
<i>Gökben AYHAN</i>	

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ BAĞLAMINDA ÖZBEKİSTAN'DA ATLAS VE ADRAS GELENEĞİ.....	393
<i>Gökçe EMEÇ YÜCESOY</i> <i>Esra ÇAM</i>	
TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA KÜLT HÂLİNE GELMİŞ AV HAYVANLARINA BİR ÖRNEK: GEYİK.....	403
<i>Gökhan TÜRK</i>	
NEMAT KELİMBETOV'UN ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA SAĞLADIĞI KATKILAR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER.....	413
<i>Gülmira SAULEMBEK</i>	
KEÇE SANATININ SÖZLÜ KÜLTÜRÜMÜZDE KULLANIMI ÜZERİNE	425
<i>H. Nurgül BEGİÇ</i>	
KERİMOĞLU TÜRKÜSÜ VE HİKÂYELERİ ÜZERİNE	433
<i>Halil İbrahim ŞAHİN</i>	
MEVLÂNA VE ÜÇ GÖNÜL DOSTU: ŞEMSEDDİN, ŞEYH SELAHADDİN VE ÇELEBİ HÜSAMEDDİN DOSTLUK ÜZERİNE.....	440
<i>Hasan YAŞAROĞLU</i>	
NAKİ TEZEL'İN TÜRK MASALLARI'NDA OLAĞANÜSTÜ UNSURLAR	447
<i>Hatice Kübra UYGUR</i>	
KAHRAMANDAN MİTİK VARLIĞA DÖNÜŞÜM ÖRNEĞİ: HZ. ALİ	463
<i>İsmet ÇETİN</i>	
HALİL NİHAT BOZTEPE VE FAZIL AHMET AYKAÇ'IN İSTANBUL ELEŞTİRİLERİNİ KARİKATÜRLERLE OKUMAK.....	471
<i>Jülide ERKEN</i>	
SU İLE GELEN SU İLE GİDER: TÜRK MİTOLOJİSİ BAĞLAMINDA KOZMOGONİDE SU	491
<i>Kadriye TÜRKAN</i>	
DOĞAYI KORUMADA KUTSALA DAİR: KAZ DAĞLARI VE ÇEVRESİNDE ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	497
<i>Mehmet Ali YOLCU</i>	
TÜRK HALK BİLİMİNDE SORUNLAR VE AÇILIMLAR	509
<i>Mehmet Emin BARS</i>	
DEDE KORKUT'TAN KANON YARATMAK.....	523
<i>Mehmet Surur ÇELEPİ</i>	
MACARİSTAN'DA NASREDDİN HOCANIN İZLERİ.....	533
<i>Melek ÇOLAK</i>	
MENTEŞE (MUĞLA) MUTASARRIFI MUSTAFA TAYYAR PAŞA HAKKINDA 1876 YILINDA AÇILAN RÜŞVET VE YOLSUZLUK SORUŞTURMASI.....	547
<i>Mehmet TEMEL</i>	
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURU OLARAK TÜRK KÜLTÜRÜNDE DEVE VE DEVE GÜREŞLERİ.....	557
<i>Metin EKİCİ</i>	
OSMANLI DEVLETİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASINI SÖZLE RESMETMEK: ATASÖZLERİ VE DEYİMLER ÖRNEĞİNDE.....	563
<i>Metin MENEKŞE</i>	
DR. TURGUT GÜNAY'IN TEREKESİNDEN: -ORTAOKULLULARIN DERLEDİĞİ- KARADENİZ FIKRALARI.....	581
<i>Metin ÖZARSLAN</i>	
BEYAĞAÇ İLÇESİNDE EREN DEDE / ÇİÇEK BABA ETRAFINDAKİ BAZI ETKİNLİK UYGULAMALAR.....	589
<i>Mevlüt Metin TÜRKTAŞ</i> <i>Huriye AKAKÇA</i>	
KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA, EGEMENLİK VE HEGEMONYA BİÇİMİ OLARAK KÜLTÜR, BİLİM VE DİL.....	597
<i>Muammer TUNA</i>	

KURGUSAL ETNOGRAFIYE BİR ÖRNEK: VELİBOR ÇOLİÇ'İN EDERLEZİ (HIDIRELLEZ) ROMANI	605
<i>Mustafa AÇA</i>	
19. YÜZYILAİT BİR CÖNK VE KESİKBAŞ HİKÂYESİ.....	619
<i>Mustafa ARSLAN</i>	
RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARININ STANDARTLARINI OLUŞTURMAYA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA	627
<i>Mustafa SARGIN</i>	
ANDREY ANDREYEVİÇ SAVVİN'İN YAKUTİSTAN'DAKİ SÖZLÜ KÜLTÜR ÇALIŞMALARINA KATKISI.....	653
<i>Muvaffak DURANLI</i>	
APOKRİF BİR KISSADAN KANONİK BİR MAZMUNA: HARUT VE MARUT	659
<i>Nagehan UÇAN EKE</i>	
İNANMA VE EFSANE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	671
<i>Nagihan BAYSAL YURDAKUL</i>	
KÜLTÜREL YARATICI ETKİLEŞİM VE DEĞİŞİM AÇISINDAN KARAGÖZ	679
<i>Nebi ÖZDEMİR</i>	
COĞRAFİ VE KÜLTÜREL YAPININ ŞEKİL DEĞİŞTİRME MOTİFLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ: MERSİN ÖRNEĞİ	695
<i>Nilgün ÇIBLAK COŞKUN</i>	
OĞUZ PEHLİVAN YAHUT TUNA İLE EMİNE HİKÂYESİ ÜZERİNE	709
<i>Özkan DAŞDEMİR</i>	
TÜRKÜDEN TÜRKÇEYE: TÜRKÜNÜN TÜRKÇE EĞİTİMİNDE KULLANIMI	715
<i>Rabia GÖKÇEN KAYABAŞI</i> <i>Ergün DOĞAN</i>	
MASALLARIN ETRAFINDA HARELER ÇİZMEK: TÜRK MENSAHRA MASALLARI ÖRNEĞİNDE PERFORMANS ÖNCESİ ANLATI MATRİSLERİNİN ETNOPEĞAGOJİSİ	725
<i>Recep KOÇAK</i>	
DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE HAYVANSAL UNSURLARA DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR	735
<i>Rezan KARAKAŞ</i>	
KASTAMONU İLİ TAŞKÖPRÜ İLÇESİNE BAĞLI ÇAYCEVHER KÖYÜNDE YEMEK KÜLTÜRÜ	745
<i>Sayıp ATLI</i>	
MANZUM DİNİ HİKÂYELERDEN İBRAHİM EDHEM HİKÂYELERİNİN MOTİF YAPISI	759
<i>Satı KUMARTAŞLIOĞLU</i> <i>Gizem ÇOBAN</i>	
MAHZUNİ ŞERİF'İN ŞİİRLERİNDE SEVGİ.....	771
<i>Satı SARIASLAN ATLI</i>	
TÜRK POSTA KARTLARINDA ZAMANIN SİMGESİ: SAAT KULELERİ.....	779
<i>Sevda EMLAK</i>	
"PERİ KIZI" ANLATMALARINI VE "KORKU" FENOMENİ	789
<i>Sibel TURHAN TUNA</i>	
GELENEĞİN GÜNCELLENMESİ BAĞLAMINDA TÜRK EDEBİYATINDA LEYLA İLE MECNUNLAR.....	799
<i>Süleyman YİĞİT</i>	
20-21. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE VUSLAT VE FİRAK.....	815
<i>Şakire BALIKÇI</i>	
TEZHİP SANATININ GELİŞİMİ BAĞLAMINDA TİRE NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ EŞ-ŞİFA Bİ-TARİFİ HUKUKİ'L- MUSTAFA ADLI ESERİN (DİĞER VAKIF 562) SÜSLEME PROGRAMI	827
<i>Zeynep DEMİRCAN</i>	

POST-FOLKLOR: EFSANEVİ DÜZYAZININ SİBER ALANDAKİ YAYILIMI.....	841
<i>Zhanat Tokhtarkyzy SALTAKOVA</i>	
<i>Nassikhat Mazikenryzy MURSALİMOVA</i>	
PROF. DR. MEHMET NACİ ÖNAL FOTOĞRAF ALBÜMÜ.....	847

KURGUSAL ETNOGRAFİYE BİR ÖRNEK: VELİBOR ÇOLİÇİN EDERLEZİ (HIDIRELLEZ) ROMANI

*Mustafa AÇA**

Giriş

Bir insan topluluğunun kültürü üzerine sorular sorarak yola koyulan etnografik araştırmaların öncelikli kaynakları arasında çoğunlukla topluluk üyelerinin betimlemeleri, gözlem sonuçları ve kültürel temsil özelliğine sahip soyut ve somut unsurlar yer alır. Etnograflar tarafından bilimsel yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilen araştırmalarla ulaşılan bulguların o kültürün üyesi veya gözlemcisi olanlar tarafından oluşturulan edebi eserlerde, hatıratlarda, rapor ve notlarda açık veya örtük biçimlerde ortaya konulan kültürel betimlemelerle karşılaştırılması tatmin edici sonuçlara ulaşmak açısından oldukça işlevsel bir yöntemdir.

Medya endüstrisinin ve internet temelli veri paylaşım olanaklarının hızlı biçimde yaygınlaşması, etnograflara kültürel özgünlükleri yahut benzerlikleri tespit etme yolunda yeni ve oldukça etkili bir alan sağlamıştır. Türk folklor araştırmacıları arasında yer yer eleştirilere konu ediliyor olsa da dijital platformlar, etnografik içeriklere sahip belgeseller, filmler ve roman gibi edebi yazın örnekleri günümüz folklor araştırmalarında birer referans unsur olarak kabul görmeye başlamıştır. Söz konusu yapım ve eserlerin kurgusal yönleriyle kültürel ve toplumsal gerçekliğe objektif yaklaşmama olasılıkları, bilimsel doğruya ulaşma konusunda bunlardan tekil kaynaklar olarak yararlanılması konusunda dikkatli olmayı gerektirir. Öte yandan kültürel davranışlar ve semboller başta olmak üzere etnografların odaklandıkları ancak çoğu zaman derinlikli biçimde tespit edemedikleri veya anlamlandıramadıkları pek çok bileşenin tespiti ve anlamlandırılması konularında sözü edilen referans unsurlardan belgelik niteliği taşıyanların sanatsal karakterlerinden ötürü ıskalanması etnografik araştırmalar için talihsizlik olacaktır. Belirli bir kültürü veya toplumun yaşam tarzını, inançlarını, geleneklerini ve değerlerini etnografik açıdan etkili bir şekilde yansıtabilen romanlar, okuyuculara belirli bir zamanda ve mekânda yaşayan insanların deneyimlerini daha derinlemesine anlama fırsatı sunabilir.

Gerçek bir etnografik çalışmanın aksine, hikâyeye anlatımı ve karakter geliştirme gibi edebi unsurları içeren kurgusal etnografide belirli bir kültür veya toplumun sosyal, kültürel ve tarihsel dinamiklerini gerçekçi bir şekilde yansıtmak için araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu araştırmalar sırasında alan çalışmaları, gözlemler, mülakatlar ve belge incelemesi gibi geleneksel etnografik yöntemlerden faydalanılabilir. Kurgusal etnografi, okuyuculara belirli bir kültürün veya toplumun iç dünyasını, yaşam tarzını, inançlarını ve değerlerini anlama fırsatı sunar. Kurgusal etnografi hem edebi hem de akademik bir form olarak kabul edilebilir. Bu tür eserler, belirli bir kültür veya toplumu anlamak isteyen okuyucular için değerli bir kaynak olabilir.

Eserlerinde etnografik verilere yer veren yazarlar, kimi zaman içinden çıktıkları toplumun ve kültürün fiili betimleyicileridirler. Kültürel birikimlerini etnografik araştırmalarla destekleyerek eserlerinin kurgusuna dahil eden yazarların birikim ve deneyimlerinden beslenen tahkiye unsurlarıyla kurgusal etnografi unsurlarını ayırt etmek çoğu zaman oldukça güçtür. İyi bir kurgusal etnografi, okuyuculara gerçeklikle örtüşen ve belirli bir kültür veya toplumun karmaşıklığını anlamalarına yardımcı olan derinlikli bir anlayış sunar. Bu tür eserlerde gerçek, daha ziyade duyuşsal, büyü, lirik bir gerçekliktir. Yazarın peşinde olduğu şey deneyimin hissidir.

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, mustafa.aca@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0784-9846.

Söylenen kelimelerin tam kayıtları, söyleyenin ne demek istediğinden daha az önemlidir. Söyleyenin ne demek istediğini kurgusuna başarılı biçimde yansıtmak isteyen bir yazarın tasvir edilen dünyaya derinlemesine dalması, ayrıntıların yanı sıra bağlama da dikkat etmesi gereklidir (Geertz, 1972'den akt. Rinehart, 1998).

Bu çalışmada Bosnalı romancı Velibor Çoliç'in kurgusal etnografinin başarılı bir örneği olan Ederlezi (Hıdırellez) adlı romanındaki mitler, efsaneler, memoratlar, inanışlar, uygulamalar, kültürel davranışlar ve gelenekler tespit edilmiş ve türlü yönleriyle değerlendirilmiştir.

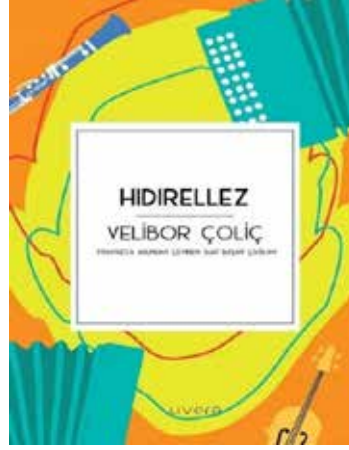
Yazara ve Romana Dair

1964 yılında Bosnalı Çingene topluluğu içinde dünyaya gelen Velibor Çoliç, Bosna Savaşı'nın patlak verdiği 1992 yılında Sırp ve Hırvat birliklerinin taarruzları karşısında diğer pek çok Bosnalı gibi doğduğu topraklardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bosnalılar adlı eserindeki ifadesiyle "dinlerle, mezheplerle, tarihle, coğrafyayla ve en sonunda da üniformalarla bölünen Bosna'da ölümden başka birleştirici bir şey kalmayınca" bir süre diğer mültecilerle birlikte Hırvatistan'daki Slavonski Brod Mülteci Kampı'nda tutulan Çoliç, buradan kaçarak sığınmacı olarak Fransa'ya yerleşmiştir.

Yazar ve serbest gazeteci olarak yaşamını sürdüren Çoliç'in Fransızca olarak yayınladığı romanlarından bazıları şu isimlerle Türkçeye çevrilmiştir: *Bosnalılar: İnsanlar-Kentler ve Dikenli Teller* (2020), *Amadeo Modigliani'nin Olağanüstü Kısa ve Garip Hayatı* (2020), *Hıdırellez* (2022), *Sürgün Rehberi: Sürgünde Hayatta Kalmak İçin Otuz Beş Ders* (2024). Henüz Türkçeye çevrilmemiş çok sayıda hikâye ve romanın yazarı olan Çoliç, 20. yüzyılın sonlarında tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşen Bosna soykırımını ve savaş sonrasında karmaşık travmalarını anlatmakla kalmamış; Hıdırellez romanı başta olmak üzere çoğu eserinde içinde doğup büyüdüğü coğrafyaya ve çok renkli kültürüne yönelik etnografik nitelikli betimlemelere de yer vermiştir.

2014 yılında Paris'te *Ederlezi: Comédie Pessimite* adıyla yayımlanan roman, Suat Başar Çağlan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2022 yılında Livera Yayınları arasında yayımlanmıştır. Pierre Vaucher (2016: 172), romanı değerlendirirken romana adını veren Hıdırellez'in Müslüman Türk ve Çingene toplulukları arasındaki simgesel anlamıyla ilişkili olacak şekilde yazarın tarihsel anlatıyı, tıpkı bahar döngüsü gibi, her şeyin yeniden doğduğunu hatırlatan ebedi bir döngünün himayesi altına yerleştirdiğini, aynı zamanda bir soykırımın kurbanı olan Bosnalı tüm toplulukları anmayı amaçladığını, tüm trajedilere karşın sevgi ve umuda dönük mesajlar verdiğini belirtir.

Üç kısımdan oluşan romanda her bölümün merkezinde sırasıyla Aslan Çolero, Aslan Bahtalo ve Aslan Çavaro Bayramoviç yer alır. Romanlar için bir kader halini alan ve yüzyıllardır süregelen ötekileştirme kaynaklı kimsesizlikleri romanın bu üç karakteri üzerinden panoramik şekilde sunulmuştur. Kronolojik derinliği 1900'lerin başlarına uzanan roman, iki Dünya Savaşına, 1990'ların ilk yarısında patlak veren trajik Bosna Savaşı'na ve savaş sonrasına, 2000'lere şahitlik eder. Romanda aynı Çingene topluluğu içinde farklı dönemlerde yaşayan üç Aslan, birbirlerinin reenkarneleri oldukları sezilmekle birlikte bununla ilgili açık bir vurgu bulunmamaktadır. Tüm dünya değişirken uzun yıllara ve pek çok kuşağa karşılık Çingenelerin değişmeyen yazgılarını ustalıkla bir kurguyla anlatmaya çalışan yazar, kahramanların birbirleri ile bağlarını bu gerçeklik üzerine kurmuştur. Velibor Çoliç, “herkes başkasının ötekisidir” şeklinde ifade edilebilecek felsefi bir kuşatıcılığa da dikkat çekmekle birlikte öteki kavramına dünyanın en eski ötekileri olarak kabul edilen Çingeneler özelinde bakmayı öncemiştir. Romanda, karakterlerin maceralı yaşamları ve ilişkileri esasında yer yer mizahi öğelerle karşılıyor olsa da esasında tarihsel bir “kimsesizlik ve kimliksizlik” trajedisıyla karşılaşılır. Bu trajedi 20 yüzyıl boyunca yalnızca etnik ve kültürel kimliklerin yok sayılması ile sınırlı kalmamış, 1940'ların ilk yarısında Nazi Almanyası, 1990'ların ilk yarısında ise Sırp ve Hırvat fanatikler tarafından gerçekleştirilen soykırımlarla fiili bir hal almıştır. Dünyanın istikrarsız coğrafyalarından biri olan Balkanlar, Yugoslavya'nın dağılmasından sonraki sancılı süreçlerde de etnik çatışmaların coğrafyası halini almıştır. Sırp, Hırvat, Boşnak, Arnavut, Makedon topluluklar arasında bugün de yer yer nükseden gerginlikler, bölgenin nihai bir huzura kavuşmasına yönelik beklentilerin altını oymaktadır.

Romanın kuşatıcı mekânları arasında Strehaia köyü ilk sırada gelir. Yazarın ifadesiyle, Sırp tarafından Bayramoviç, Arnavutlar tarafından Bayrami, Makedonlar tarafından Bayramovski şeklinde adlandırılmasından ötürü “Üç isimli köy” olarak da bilinen ve sakinleri Çingenelerden oluşan bu köyde ne cami ne de kilise vardır. Dolayısıyla hoca da papaz da yoktur. Bu sebeple cenazeler kaldırılırken çingene usulünce tören düzenlenmektedir. Romanda, Çingene yaşam biçiminin ve kültürünün merkezi unsurlarından müzik önemli bir yere sahiptir. Romanın üç kısmında da Aslan önadını taşıyan üç asli kahraman, eşsiz müzisyenlikleri ile dikkat çeken, kurdukları orkestralarla gezgin müzisyenlik yapan maceraperestlerdir. Çingenelerin peripatetik* yaşam biçimlerini oldukça etkili betimlemelerle anlatıldığı romanda Strehaia dışında Balkanlardan Fransa'ya uzanan zengin bir çeşitlilik mevcuttur. Savaşın ardından hayatta kalan insanların yaşadığı zorlukları ve acıları gözler önüne sererken, aynı zamanda umut ve insan dayanışması gibi temaları da işleyen romanda ana karakterler genellikle savaşın yıkımından etkilenmiş ve travma yaşamış insanlardır. Roman, onların hikâyeleri aracılığıyla savaşın derin etkilerini ve toplumun bu etkilerle nasıl başa çıkmaya çalıştığını anlatır.

* Peripatetik kavramı ve Türkiye'de bu kapsama giren topluluklarla yaşam biçimleri ile ilgili bir değerlendirme için bk. (Yılıgür, 2017).

Romanda Etnografik Unsurlar

Yirmili yaşlarına kadar Bosna'da yaşayan yazar; romanda, Çingeneler başta olmak üzere Balkan coğrafyası paydaşlarının toplumsal ve kültürel özelliklerine dair deneyim ve birikimlerine yer vermenin yanı sıra kurgusal etnografiye yönelik ciddi araştırmalar da yapmıştır. Yazar, romanın sonuna eklediği açıklamada, kurgunun oluşturulması süreçlerinde çok sayıda filozof, yazar ve şairin ifadelerinden alıntılara yer vermenin yanı sıra Roman, Afrika, Japon, Fransız, Arap, Yiddiş atasözlerinden örneklerle ve bazı Slav ve Roman efsanelerine yer verildiğini bizzat ifade etmiştir.

Romanın etnografik örneklem çeşitliliği içinde dikkati çeken ilk unsur, romana ad olan Hıdırellez'dir. Strehaia'nın Çingene sakinleri Aya Yorgi Yortusu veya bahar dönümü olarak da bilinen Hıdırellez'de, köyü ikiye ayıran çayın kıyısında ateşler yakarlar, dalgalara çiçekten taşlar atarlar; şarkılar söyleyip suya girerler. Bu sahne, yazara Çingenelerin anayurtları olarak kabul edilen Hindistan'da Ganj Nehri kıyısında yüzlerini yıkayan insanları çağrıştırır. Çingeneler her yıl düzenledikleri bu Hıdırellez şenliklerinde kendileri için kral ve bazen de kraliçe seçerler (Çoliç, 2022: 24, 99). Romanda Hıdırellez'in, halk takvimi ve etkinlikleri için önemli bir zaman ayırıcı olma işlevine de yer verilmiştir. Örneğin Aslan Çolero ve orkestrası her yıl ilkbaharda Hıdırellez'den sonra yollara düşer ve gezgin müzisyenlik yaparlar. Sözü edilen bu takvimsel tercihin benzeri demircilik, kalaycılık, bohçacılık gibi peripatetik meslekler icra eden Çingeneler için de geçerli olmuştur. Gezgin zanaatkarlar ve satıcılar uzun yıllar boyunca hayatlarını kazanmak için Hıdırellez'den sonra yollara düşmüşlerdir (Rotaru, 2023).

Türk İslam kültürü, Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Balkanlar'a yayılmaya başlamıştır. Heterojen toplumsal ve kültürel yapıya sahip Balkan coğrafyasında yüzyıllarca hüküm süren Türk kültürünün miras unsurları arasında Hıdırellez ilk akla gelenidir. Balkanlardaki Hristiyan ve Müslüman topluluklarla iç içe yaşayan ve hâkim dinsel kimliklerle etkileşimde olan Çingeneler, bahar bayramının İslami versiyonu olan Hâdârlez/Ederlezi'yi ve Ortodoks-Hristiyan versiyonu olan Džurdževdan/Gergjovden'i (Aziz George günü) yüzyıllardır kutlamaktadırlar. Hıdırellez, Çingenelerin Balkanların genel kültürel bağlamındaki yerini anlamak açısından müstesna bir yere sahiptir. İster Hristiyan ister Müslüman olsun, Çingeneler ve diğer Balkan ulusları bu bayramı, kendilerini diğerlerinden ayıran, özgün bir bayram olarak görmektedirler. Yakınlarında yaşayan diğer toplulukların da bu bayramı kutlamalarına karşılık çoğu zaman her bir grup diğerlerinin kutlamalarının kendilerinininkiyle aynı olmadığına inanmaktadır. Zaman içinde bayramın neredeyse bir Çingene etno-kültürel versiyonu oluşmuş; oluşan bu versiyon, mevcut Bulgar, Türk, Sırp vb. versiyonları gibi Balkanlardaki kültürel geleneğin bir parçası olmuştur. Dahası, belirli koşullar altında, bayramın Çingene varyantında çok daha geniş sosyal boyutlar ortaya çıkabilmiştir. Kırklareli başta olmak üzere Trakya bölgesinde Kakava adıyla düzenlenen kutlamaların tüm şehir nüfusunu kapsayan bir kutlamaya dönüşmesi bu durumun en bilindik örneklerindedir (Marushiakova ve Popov, 2016: 47).

Balkanlarda ve Anadolu'da Hıdırellez'e yüklenen ortak anlamlar, kutsanmış zaman dilimi ekseninde yenilenme, umut, talih ve bereket beklentileri şeklinde ifade edilebilir (Ocak, 1988). Savaş dönemi ve sonrası trajedilerine rağmen umuda ve yeniden varoluşa yönelik mesajları Hıdırellez üzerinden betimleyen yazarın çocukluk ve gençlik yıllarında Çingene versiyonları başta olmak üzere Hıdırellez versiyonlarına şahitlik ettiğini tahmin etmek zor olmasa gerekir.

Romanın kurgusu içine serpiştirilmiş mit, efsane ve memorat örnekleri dikkati çeken etnografik öğeler arasında yer almaktadır. Strehaia'nın iki yakasını birbirine bağlayan köprü ile ilgili köylülerce anlatılan efsane kozmogonik nitelikli bir anlatıdır. Anlatılanlara göre dünya henüz yaratılmadan önce, sadece engin sular vardır. Evreni yaratmaya karar veren Tanrı, ideal olmayan bir şey yaratmayı bilemediğinden tamamladığı yeryüzünün fazla mükemmel olduğunu fark eder. Bu durumdan rahatsızlık duyan Tanrı kuyruğuyla yeryüzünü sürer ve insanlar için yaşanılır hale getirmesi için Şeytan'ı gönderir. İşini fazla ciddiye alarak kanyonlar oyan, dağlar yükselten, nehir yatakları kazan habis Şeytan dünyayı yaratılacakların yaşayamayacakları bir yer haline getirir. Yaratacağı insanların birlikte yaşamalarını isteyen Tanrı dünyanın bu haliyle bunun mümkün olmayacağını anlar. Umutsuzluk içinde ne yapacağını düşünürken bir melek yollar ve melek kanatlarıyla bir kanyonun iki kıyısını yeniden birbirine bağlar. Dünyanın ilk köprüsü bu şekilde ortaya çıkar. Köylü kadınlardan bazıları

köprünün yakınında uluyan bir porsuğun görüldüğünü; bazıları da köprünün altından akan sulara “naiad” denen zarif ve billur gibi su perilerinin uyduğunu rivayet ederler. Köylülerin ‘İç Çeken Köprüsü’ adını verdikleri köprüden geçen bakire bir kızın bekaretini kaybedebileceği inancı da dile getirilir (Çoliç, 2022: 24-25).

Savaş sırasında Mostar Köprüsü’nün Hırvat güçleri tarafından yıkılması, pek çok insan gibi yazar Velibor Çoliç üzerinde de travmatik etkiler bırakmıştır. Bu trajik olayı unutamayan yazar, eserlerinde ve konuşmalarında köprünün anlamlarına ve yıkılmasının etkilerine sıklıkla yer vermiştir. Yazar, köyün iki yakasını birleştiren köprü ile ilgili efsanenin sonuna yaptığı şu ekleme ile Mostar Köprüsü’nün yıkılışının ruhunda ve Bosnalılarda bıraktığı izleri dile getirmiştir: “Herkesin bildiği gibi, ne zaman bir köprü yıkılsa bir köprü ölür.”

Köprünün altında yaşadıklarına inanılan su perilerinin ve köprüden geçen kızların bekaretlerini yitirdiklerine dair inanış Slav mitolojisindeki Rusalka’yı çağrıştırmaktadır. Rusalkalar, suda boğularak intihar eden ya da bir hastalıktan ölen bakirelerin veya anneleri tarafından lanetlenen çocukların gölde, nehirde ya da su kuyularında yaşadığına inanılan ruhlardır. Rusalka, uzun boylu ve alımlı bir genç kız görünümünde olup uzun, açık kahverengi, sarı veya yeşil, salınmış saçları, ışıltılı gözleri ve göğüsleri ile dikkatleri çeker. Rusalka, güzel sesi ve melodik gülüşü büyüleyici bir etkiye sahip olan Rusalka, beyaz renkli matem giysisi ile tasvir edilir (Öksüz, 2014: 191). Rusalkalar ile Yunan mitolojisindeki su perileri (nymph) ve Türk halk inanışlarındaki ve anlatılarındaki su perileri arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Yunan mitolojisinde “naiad”, Türk inanışlarında “peri kızı” şeklinde adlandırılan varlıklar, çoğunlukla nehirler, göller ve pınarlar gibi tatlı su kaynaklarıyla ilişkilendirilen su perileridir. Naiadların, genelde tanrıların çocukları, deniz ve nehir tanrıları başta olmak üzere bazı tanrıların ve kahramanların sevgilileri veya anneleri olduğuna inanılmıştır. Genellikle sakin ve huzurlu su bölgelerinde bulunan ve çoğu zaman suyun kutsal olduğuna inanılan yerlerde tapınır halde görülen naiadlarla ilgili mitolojik hikâyelerde, genellikle kendi dünyalarında yaşayan ve insanlardan uzak duran bu varlıkların bazen insanlarla etkileşime girdiklerinden ve onlara yardım ettiklerinden bahsedilir (URL-1).

Romanda köyün (Strehaia) yakınlarındaki terkedilmiş değirmenin tekinsizliğine işaret eder biçimde, çok sayıda başıboş köpeğin, uzun kulaklı oldukları için tavşan diye anılan birkaç ineğin, üç dört kara horozun, leylek yavrusu büyüklüğünde sivrisineklerin, evcil kirpilerin ve köylüler tarafından Dişi Kelebek diye adlandırılan bir vampirin burada barındıklarından bahsedilir. Köylüler arasında anlatılan efsaneye göre Dişi Kelebek, yaz gündönümünde, bahar bayramı olan Hıdırellez’de, 30 Ekim’de ve de kasım, aralık, ocak ve şubat aylarının son cumalarında olmak üzere yılda yedi kez uyanmaktadır.” (Çoliç, 2022: 27).

Yukarıdaki pasaj Çingenerler arasında vampir, kurt adam ve cadı inanışlarının yüzyıllardır devam etmekte olduğuna işaret etmektedir. Slav mitolojilerinde ruh; bulut, kelebek, arı, yılan veya kuş şeklindedir (Öksüz, 2014: 177). Bulgar, Sırp ve Hırvatların inanışlarına göre cadıların ruhu onlar uykudayken vücutlarından kelebek suretinde çıkar ve böyle bir kelebek geceleri uyuyan insanların ruhlarına girip vampir gibi kanlarını emebilir. Güney Slavlarda gece kelebeği sık sık cadı olarak adlandırılır. Sırpalarda da gece kelebeği ya öldürülür ya da yaralanır. Böylece cadiya zarar verildiğine inanılır. Evde uçan gece kelebeğinin kanatları biraz yakılır ve “Yarım gel. Sana tuz vereceğim.” denerek kelebek serbest bırakılır. Eğer ertesi gün herhangi biri tuz istemek için gelirse o kişi kelebek suretinde evde gezen kötü ruh olarak kabul edilir (Uzelli, 2016: 112). Öte yandan Balkan Çingenerleri arasında yeni doğum yapmış bir Çingene kadının plasentası, Urma adlı şeytani dişi ruhun (Anadolu’da Alkarısı) onu çalıp çocuğa zulmedecek ve işkence edecek bir vampir yaratmasını engellemek amacıyla yakılır (Lecouteux, 2018). Balkanların çok kültürlü dokusu içinde yetişen yazarın, sözel aktarımlar yoluyla hafızasında yer edinen ve akarsular gibi doğal çevre bileşenleri ile değirmenler gibi tekinsiz mekânlarla ilişkilendirilen efsaneleri kurgusal etnografi tekniği ile eserine dahil ettiği görülür.

Romanda yer alan ve Çingenerlerin kökenine atıfta bulunan bir başka kozmogonik nitelikli anlatı, 1969 yılında tutuklandıktan bir süre sonra Adriyatik Denizi üzerinde bulunan ve siyasi tutukluların konulduğu Çorak Ada’ya gönderilen Aslan Bahtalo Bayramoviç’le aynı barakaya yerleştirilen ve “melek-adam” şeklinde tavsif edilen Kirvo Danko’nun dilinden aktarılır. Uzun zaman önce günlerden bir gün insanı yaratmaya karar

veren Tanrı, bir parça kil alır, heykel biçime sokar ve fırına sürer. Sonrasında dolaşmaya çıkan Tanrı, geri döndüğünde fırında fazla kalan adamın kapkara olduğunu görünce şaşırır. Onu “Siyahların Babası” ilan eden Tanrı sonuçtan memnun olmadığı için yeniden işe koyulur. Hazırladığı heykeli tekrar fırına süren Tanrı, bu kez eserini fırından çıkarma konusunda aceleci davranır. Fırından çıkan adamın bembeyaz olduğunu görüp şaşırın Tanrı, onu da “Beyazların Tanrısı” ilan eder. Yaptığı işten yine memnun olmayan Tanrı, üçüncü kez insan yaratmaya karar verir ve hazırladığı heykeli yine fırına sürer. Fırından çıkardığı adamın altın renginde olduğunu gören Tanrı, nihayet sonuçtan memnun kalır ve o adamı “Romanların Babası” ilan eder (Çolıç, 2022: 117).

Yazarın roman kurgusuna dahil ettiği bu efsanenin kurgusal etnografinin işlevleri arasında görülebilen meşruiyet sağlama gayreti ile ilişkilendirilebilir. Farklı toplumlarda ve kültürlerde Çingenerin kökenlerini konu edinen çok sayıda efsane tespit edilmiştir. İslam etkili örnekleriyle Türk kültüründe de karşılaşılan kökene dair efsanelerde çoğu zaman, Çingenerin kutsalla olan sorunlu ilişkileri veya kimi hataları sebebi ile karakteristik özelliklerinin ve yaşam biçimlerinin tayin edildiği vurgulanmıştır. Lanet vurgusuna sıklıkla yer verilen efsanelerde ilk Çingenerin Hindu tanrılarına adanmış bir kurbanlık hayvanı kesip yedikleri için, açgözlü (özellikle de kadınlarının) oldukları için, yılan, kedi, köpek, kertenkele gibi yasaklanmış hayvanların etlerini yedikleri için, yasaklı nesnelere dokundukları için, ensest ilişkiler kurdukları için, Hz. İsa çarmıha gerilirken kullanılan çivileri yaptıkları için, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed, Hz. Hüseyin gibi din ulularına saygısızlık ettikleri için lanetlendikleri ve soylarının da bu lanetle yaşamayı sürdürdükleri vurgulanmıştır (Mezarcioglu, 2010: 92-100). İçlerinde yaşadıkları üst etnik ve kültürel kimliklerin yüzyıllardır keskin bir ötekileştirme argümanı haline getirdikleri mitler ve efsanelerin kurgusal gerçekliğini besleyen argümanların onların fiziki ve karakteristik özellikleri, dünya görüşleri, geçim biçimleri ve yaşam tarzları olduğuna şüphe yoktur. Nitekim Avrupa Çingeneri arasında yaygın olarak anlatılan bir efsaneye göre Çingener bir gazabın sonucu var olmaktan ziyade Tanrı'nın yaratma sürecindeki acemiliğinin sonucudurlar. Efsaneye göre Tanrı bir gün biraz un ve su alıp bunları küçük adamlar yapmak için kullanır. Bunları fırına koyduktan sonra hamuru fazla pişirdiği için ten rengi siyah olan insanlar yaratılır. Çingenerin ilk ataları bu şekilde yaratılmıştır (Groome, 1975: 145).

Romanda Çingenerin kökenleri ile ilgili başka anlatılarla da karşılaşılmaktadır. Hristiyanlar ve kısmen Müslümanlar arasında yaygın olan anlatılardan izler taşıyan bu efsaneler kökene dair açıklamalardaki farklılıklarıyla dikkat çeker. Aslan Çavoro Bayramiç'in Fransa'da bulunduğu dönemde Cangil adıyla anılan gayri resmi mülteci kampında kaldığı kısa süre içinde karşılaştığı bilge görünüşlü Kirvo Danko'nun* Çingenerin kökeni ve kaderleri ile ilgili anlattığı efsaneye göre Çingenerin mutsuzluğu Romalılar dönemine kadar uzanır.

“İsa diye bilinen Yeşu Ben Miriam şifacılık ve cin çıkarma gibi eylemlerden dolayı Romalı Vali Pontius Pilatus tarafından tutuklanıp çarmıha gerilerek idam edilme cezasına çarptırılır. İdamdan önceki gün, iki askere seksen gümüş sikke verip dört çivi almaya gönderirler. Velakin askerler bu paranın yarısını bir handa harcar. Sonra iyice kafayı bulup Yahudi bir demirciye giderek ondan dört çivi yapmasını isterler. Demirci kabul etmeyince askerler onun sakalını tutuşturur ve mızraklarıyla damı öldürürler. Ardından başka bir demirciye giderler; bu sefer adam kabul eder ama çalışmaya başlamaz. Göklerden bir ses gelir ve adama çivilerin ne için kullanılacağını haber verir. Adam çalışmayı bırakır, bunun üzerine onu da öldürüp dükkanını yıkarlar. Çaresiz kalan askerler Kudüs kentinden ayrıldıktan sona yolda bir Çingene demirciye rastlarlar. Son derece memnun olan demirci kırk gümüş sikkeye dört çivi yapmayı kabul eder. Üçüncü çivi bitirirken askerler, ‘Bu çivilerle Yeşu Ben Miriam’ı çarmıha gereceğiz.’ derler. Bunun üzerine tuhaf bir ışık belirir, askerler korkup kaçar. Halinden memnun olan Çingene dördüncü çivi de döğüp soğusun diye biraz bekler. Tatlı suyla yıkar, ama çivi hâlâ kanlı canlı bir akkor halindedir. Biraz daha su ekler, ama boşuna, çivi yanmaya devam eder, verdiği kırmızı ışıkla çölün çoğunu aydınlatır. Korkuya kapılan Çingene çadırını alır ve eşeğine atlayıp kaçar. O gün bugündür o çivi sık sık çadırların önünde belirir ve Çingeneri korkutur. Halkımızın bunca seyahat

* Romanın ikinci kısmında Çorak Ada'da tutsak olan Aslan Bahtalo Bayramoviç'in barakasına yerleştirilen bir bilge ihtiyar olarak görülür. Bu yönüyle Aslan'lar gibi Kirvo Danko ve Şamano Alfaro da romanda sezgisel olarak vurgulanmaya çalışılan reenkarnasyon inancının örnekleridir.

etmesi bu çivi yüzündendir. Yine o demirci yüzünden İsa üç çiviyle çarmıha gerilmiştir. Her daim yanan ve ışık saçan dördüncü çivi, o gün bugündür bu engin dünyanın dört bir yanında dolaşır.” (Çoliç, 2022: 169-170).

Hristiyanlık sonrası Avrupası’nda oldukça yaygın olan bu efsane, günümüzün dinsel zeminli ötekileştirme argümanları arasında güncelliğini korumaktadır. Dinsel motiflere ve sahnelere atıflar içeren bu türden efsanelere karşılık, Çingenerler arasında karşıt tezler ileri süren efsaneler de oluşmuştur. Örneğin Çingenerler arasında anlatılan bir efsanede, büyük bir katliamla karşı karşıya kalan Çingenerlerden sadece Cin ve Gene adlı iki kardeş kurtulur. Onları Hristiyan azizleri St. George ve St. Vassil kurtarmıştır. Diğer bir efsaneye göre Schmul ve Rom-Schmul adında iki Yahudi kardeş vardır. Kardeşlerden Schmul, Hz. İsa çarmıha gerilirken sevinip hiçbir şey yapmazken Rom-Schmul, onu çarmıhtan kurtarmak için çabalar. İsa’yı çarmıhtan kurtarmanın mümkün olmayacağını anlayan Rom-Schmul çivilerden birini alıp kaçır. Rom kavminin kurucusu olarak kabul edilen Rom-Schmul’un bu yüzden yılda bir kez hırsızlık yapmasının günah olmadığına inanılır (Mezarciöğlu, 2010: 108-109).

Romanda Çingenerlerin ötekileştirilmelerinin argümanları arasında yer alan dinsel vurgulu bu anlatının dışında daha olumlu bir yaklaşımın referansı olarak kabul edilen başka bir anlatıya daha yer verilmiştir. Romanın 2000’li yıllara tarihlenen üçüncü kısmının merkezi karakteri olan Aslan Çavoro Bayramoviç, Kuğu Rayko ile birlikte Fransa’nın çeşitli şehirlerindeki gezginliği sırasında Camargue’de bulunan iki Meryem’in yanı sıra Çingenerlerin koruyucu azizesi Sara’yla ilişkilendirilen Saintes Maries-de-la-Mer’e gerçekleştirdikleri seyahat sırasında otostop çeken Şamano Alfaro* adlı ihtiyarı karavanlarına alırlar. Hint rahipleri gibi tıraşlanmış uzun sakalı ve münzevi görünümüyle dikkat çeken Şamano Alfaro, karavanlarına bindiği ikiliye para ödemek yerine şu hikâyeyi anlatır:

“Uzun zaman önce Sara adında bir kadın yaşardı. Demir işleyen ve yörenin hemen her yerinde ticaret yapan küçük bir halkın hükümdarıydı. Bir gece rüyasında kıyıya yanaşan bir tekne gördü. Sara uyandı, yatağından fırladı ve sahile doğru koştu. Deniz zincirlerinden boşanmış gibiydi ve kıyıda uzakta, akıntılar içinde mahvolan bir gemi görünüyordu. Sara mantosunu dalgaların üzerine attı; dalgalar sakinledi ve yolcular huzur içinde gemiden indiler. Yetmiş iki kişiydiler. Hristiyan idiler ve İsa’nın müritleriydiler, Filistin denilen uzak ülkeden geliyorlardı. Aralarında hidayete ermiş Mecdelli Meryem, ölüyken diriltirilmiş Lazarus, Azize Meryem’in kız kardeşi olan Yakup’un annesi Meryem ve havariler Yakup ve Yuhanna’nın annesi olan Salome’nin Annesi Meryem vardı. İhtiyarların anlattığına göre Hristiyanların toprağa dokunduğu yerden saf bir su fışkıırıyordu. Yeni gelenler, ilk iş olarak elle yoğrulmuş kilden bir sunak yapıp ibadet ettiler. Ardından dinlerini yamak için yöreye dağılmaya karar verdiler. Böylece Lazarus Marsilya’nın ilk piskoposu oldu, Maximilien Trophime de Hristiyanlığı Aix ve Arles’a, az önce geçtiğimiz yerlere öğretti. Çok yaşlanmış olan iki Meryem deniz kenarında kaldı. Sonra onlarla ilgilenmek için kendi kavminden ayrıldı, dileniyor ve yemek yapıyordu. İki Meryem de öldüklerinde sunaklarının etrafına inşa edilen şapele gömüldüler. Birkaç sene önce Provence kontunun emriyle kazılar yapıldı ve çok iyi korunmuş, güzel kokular saçan kemikler, ayrıca tertemiz bir su kuyusu bulundu. Bu su kuduzu iyileştiriyor, ateşi düşürüyor ve kadınların çocuk sahibi olmasını sağlıyordu. O günden beri iki Meryem ve bizim kavmimizden olan Kali** Sera’yı anmak için her yaz başında buraya hacca gelir.” (Çoliç, 2022: 159-160).

Çingene mitolojisindeki Sara kültünü konu alan anlatıdan beslenen bu etnografik kurgu, dinsel anlatı ve yargılarla ötekileştirilen Çingenerlere sergilenen tavrın yanlışlığına dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Bölgesel kültürlerin nesnesi olan bu Meryemlerin bulunduğu her yerde, Çingenerler ve yerleşikler bu kutsal kişiliğin sadık inananları olmuşlardır. Macarine “Mağripli prenses” Sevilla’nın koruyucusudur; Saragosa’daki Notre-Dame-du-Pilier, Pilar olarak birçok İspanyol kıza adını verir. Polonya’daki Czestochowa ikonu, ya da Granada’daki Grenua bunlar arasındadır. Amargua, Acıların Meryemi, aynı adı taşıyan şehirde yaşayan, ama Saintes Maries-de-la-Mer’de hac yerini bile bilmeyen Çingenerler tarafından da kutsal sayılır (Martinez, 1992: 102).

* Romanın 1960’lardan 1990’lara uzanan dönemi içeren ikinci kısımda bir şifacı/büyücü olarak görülen bu karakter, romanın ana karakterleri üzerinden sezgisel olarak ifade edilmeye çalışılan reenkarnasyon inancının diğer bir örneğidir.

** Hindistan’ın Pencap eyaletindeki Patiala tapınağındaki tanrıçanın adı Kali’dir. Mayıs ayı sonunda Saintes-Marie’ye yapılan hac ziyareti antik takvimdeki tarihi Marie ayına denk düşer. Bu, çok daha eski olan Yunan-Roma kökenli Tanrıça Maria’ya ve Hindistan’ın güneyindeki Tamil köylerinde tanınan Marianna’ya uzanır (Martinez, 1992: 103; Lecouteux, 2018).

19. yüzyıldan önce izine rastlanmayan Sara kültü ile ilişkilendirilen anlatıya göre Sara, MS. 41 yılında Filistin’de, Maria Magdalena ve havarilerden Yakup ve Yahya’nın anneleri Maria Jacobaa ve Maria Salomaa, dümeni ve yelkeni olmayan bir gemiyle denize bırakıldıklarında onlarla birliktedir. 15. yüzyıldan bu yana her yıl 24 Mayıs tarihinde Les Saintes-Maries-de-la-Mer Kilisesi’ne ziyarete gelen cemaatten başka, dinsel alaya katılmak üzere özellikle Fransız Çingeneri büyük gruplar halinde kiliseye akın ederler. İçinde Azize Mariaların kemikleri ve heykelleri bulunan büyük sandal, çiçeklerle süslü halatların ucunda kulenin penceresinden aşağı sarkıtılır ve Çingenerler tarafından, vaktiyle bu küçük kayığın karaya vurduğu sahildeki o yere taşınır. Oradan denize indirilir ve Aix Başpiskoposu denizi kutsar. Çingenerler bir önceki geceyi, Sara’nın kemikleri ve heykellerinin muhafaza edildiği kilisenin yeraltı mezarlığında sıkışık bir vaziyette geçirirler. Onun resmine dokunabilmek ve öpebilmek için çabalarlar. Sara’nın Çingenerler tarafından azize kabul edilmesinin kökeni ile ilgili bir anlatıda Hz. İsa’nın doğduğu yıllarda Rhône Irmağı’nın ağzında metal işleyen ve ticaretle uğraşan Çingene kavimlerinin yaşadıklarından, onların çoktanrı bir dine inandıklarından ve yılda bir kez Ishtary’nin (Astarte) heykelini omuzlarına alarak, denizi kutsaması için sahile taşıdıklarından bahsedilmektedir. Anlatıya göre bu kavimlerden birinin lideri, mistik bilgilere sahip olan Sara-la-Kall’dır. Kendisine vahiy yoluyla, eğer sahilde görünecek olurlarsa, Hz. İsa’nın ölümü sırasında hazır bulunmuş olan kadın azizelere yardım etme görevi verilir. Sara, onların büyük bir sandalın içinde yaklaşmakta olduklarını görür. Deniz kabarır ve sandal batma tehlikesi geçirir. Sara üstündeki elbiseyi dalgalara fırlatır, bir sala biner gibi elbisesinin üstüne çıkar ve akıntıya kapılarak azizelerin yanına kadar sürüklenir ve karaya çıkmalarında onlara yardımcı olur. Azizeler, Sara’yı takdis eder ve Gadje ve Romlar arasında Hristiyanlığı yayarlar (Berger, 2015: 80-82).

Romanın yine üçüncü bölümünde Aslan Çavoro Bayramoviç’in Cangıl’da barındığı dönemde, 2009 yılında Şamano Escobón Alfaro isiminde evliya görünüşlü biri belirir ve yine Çingenerlerin yaşam biçimlerinin sebebinin açıklayan bir efsane anlatır. Efsaneye göre Tanrı dünyayı yarattığında insanlara isim koyar ve onları çağırarak nimetlerinden paylarına düşeni almalarını söyler. Bunun üzerine yaratılan bütün insanlar yanlarındaki çantalar, heybeler ve kaplarla Tanrı’nın yanına giderler. Tanrı hepsine buğday, pastırma, giysi ve ayakkabı verir. Sıra Çingenerlere geldiğinde Çingenerlerin çantalarının olmadığını gören Tanrı, o halde onların bütün dünyayı dolaşıp başkalarının evinde hizmet edeceklerini söyler (Çoñiç, 2022: 179-180).

Romanda Aslano Çavoro Bayramoviç ve Kuğu Rayko’nun yolculukları sırasında karşılaştıkları bir Yeniş ailenin reisi olan Dorkel’in anlattığı köken anlatısı Çingenerlerin ve Yenişlerin kaderlerindeki benzerliğin sebebine açıklamaya yöneliktir*. Efsaneye göre uzun zaman önce göğün yedinci katında yaşayan ve tüm Romanların çarı olup her şeye gücü yeten Penga’nın arabasını arabasını iki beyaz at çekişiyordu. Çok zengin olduğu için çalışmaya ihtiyaç duymayan Penga, çok sayıdaki çocuğuyla birlikte sürekli gökyüzünde dolaşır. Bir gün arabasının tekerleği kırılır ve yeryüzüne düşer. Bir ağacın altında durup hizmetkarlarını beklemeye başlayan Penga, üç gün bekledikten sonra kimsenin gelmemesi üzerine dördüncü gün çocuklarını toplar ve onlara krallıklarını kaybettiklerini, hiçbir şeylerinin kalmadığını söyler. Hayatta kalmak ve karınlarını doyurmak için çocuklarına demircilik, müzisyenlik gibi meslekler tayin eder. Çok sayıda oğlu olan Penga son iki oğluna meslek bulmakta zorlanınca birinin dilenci en küçük olanın ise ayı oynatıcısı olmasını söyler (Çoñiç, 2022: 162). Çingene topluluklarının mesleklerine yönelik açıklamalar içeren bu efsaneden anlaşıldığı kadarıyla sözü edilen mesleklerin en itibarsızları dilencilik ve ayı oynatıcılığıdır. Romandaki ifadeyle ayı oynatıcılığı ile karınlarını doyuran çingenerler kendilerinin Penga’nın en küçük çocuğunun soyundan geldiklerine inanırlar.

Romanın ikinci kısmında Aslan Bahtalo’nun mahpusluğunun sona ermesinden sonra çıktığı yarı mistik yolculuk sırasında tanıştığı dilenci Vélés, istediği zaman görünmez olabilen, sihirbaz ve büyücü, yaşlı ve hasta bedenine karşılık yusuşuk kuşu gibi rahat ve hızlı hareket edebilen, hayvanlarını dillerini bilen gizemli bir tiptir. Bir gün Aslan Bahtalo’ya hayvanlarla ilgili bir köken miti anlatır. Efsaneye göre çok önceleri bütün hayvanlar konuşmayı biliyorlardı. Sonra tanrıların en eskisi olan Rod, bütün mahlukatı huzurunda toplar. Yılan, insanları topuğundan ısıracağını söyleyince Tanrı karşı çıkar ve insanları gözlerinin arasından sokmasını söyler. Bu sayede yılanlar daha çok insanı ısırmaktan alıkonmuş olur. Tanrı’nın huzurundaki

* Çingenerler ve Sintilerden sonra Avrupa’nın üçüncü göçebe topluluğu olan Yenişler, 2. Dünya Savaşı yıllarında Yahudilerle ve Çingenerlerle aynı kaderi paylaşarak soykırımı uğramışlardır (URL-4).

hayvanlardan firavun faresi de insanları ayak bileklerinden ısıracağını söyler. Tanrı ona da karşı çıkar ve kör olup kimseyi ısıramayacağını söyler. Nitekim firavun fareleri bu sebeple sonsuz bir karanlığa mahkumdurlar. Söz sırası arıya geldiğinde arı, bir bal kabı taşıyacağını ve soktuğu herkesin öleceğini söyler. Buna da itiraz eden Tanrı, ona ne isterse taşıyabileceğini ancak bir insanı sokması halinde kendisinin öleceğini söyler. Tanrı bu şekilde tüm hayvanlara görevler verir. Vélés, bu efsanenin devamında hayvanların dilini öğrenmek isteyen birinin 24 Temmuz'daki Vaftizci Yahya gecesinde bir eğreltiotu çiçeği bulup koparması halinde her sırta mazhar olacağını söyler (Çoliç, 2022: 122).

Romanda olağanüstü güçleriyle dikkat çeken kısa süreyle akışa dahil olan kahramanlardan Vélés, eski çağ Rusya'sının tüm topraklarında tapınılan pagan tanrılardan biri olan Volos veya Veles'ten izler taşır. Efsanelere göre Volos'un mabedi, Vladimir şehrinde 16 verst uzaklıktaki Kaloçka Nehri'nin kenarında bulunur. Slavlarda hayvan ve ekmek, ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan verimi ve zenginliği temsil etmesi ile Hayvan Tanrısı aynı zamanda ticaret ve zenginliğin de tanrısıdır. Volos'un hayvancılık ve çiftçilik gibi köylü yaşam alanlarıyla olan bağı putperest dönemlerden 20. yüzyıla kadar refah, varlık ve bollukla ilişkilendirilmiştir (Uzelli, 2016: 56).

Vélés'in anlattığı efsanede sözü edilen Slav Tanrısı Rod, tanrılarının atasıdır. İnanışa göre görünen ve görünmeyen bütün dünyaları yaratan Rod, kendi kendini doğurmuştur ve sonsuza kadar var olacaktır. Rod, Slavların yüce Tanrısı Svarog'u doğurur ve ona can verir, her tarafı aynı anda görme ve takip etme yeteneğini lütfeder (Uzelli, 2016: 27). Rod, Hıristiyanlığın kabulünden sonra Kutsal Kitap'ta Tanrının rakibi olarak kötülenmiştir. Buna karşın Slav topluluklarından bazıları uzun süre Rod'a tapınmayı sürdürmüşlerdir (Öksüz, 2014: 82-83).

Romanda Vélés, ölümünden hemen önce Aslan Bahtalo'ya bir efsane daha anlatır. Bu efsaneye göre Atlas Okyanusu'nda üç kardeşin (Kuzey Rüzgârı, Batı Rüzgârı ve Doğu Rüzgârı) yaşadığı Buyan adı verilen efsanevi bir ada vardır. Ölümsüz Koşçei kendi ölümünü burada bir iğnenin içinde saklar. İğne bir yumurtanın, yumurta da Dünya Ağacı diye bilinen gizemli bir meşenin içindedir. Bu meşe ağacı Alatur Taşının üzerinde yükselir; Alatur tüm taşların anasıdır ve dünyanın merkezini gösterir. Her kim onu bulursa tüm arzuları yerine gelir (Çoliç, 2022: 124).

Slav eskatoloji anlatılarından birine göre Tanrı; Şeytanı, dünyayı ve insanları yarattıktan sonra insanlar tüm dünyaya yayılırlar. Ancak bir süre sonra yoldan çıkarak birbirlerine saygı duymamaya; cinayet ve hırsızlık gibi davranışlar sergilemeye başlarlar. Yarattıklarının bu durumunu gören Tanrı onları cezalandırmaya karar vererek Deniz Tanrısı Vodan ile ölüm ve yıkım getiren Rüzgâr Tanrısı Viy'i yeryüzüne gönderir. Vodan'ın denizi dalgalandırması, Viy'in de tüm gücüyle rüzgâr estirmesi ile yeryüzüne dev dalgalar iner ve büyük bir sel gerçekleşir. En yüksek noktada bulunan Buyan adlı Kutsal Dağ dışında yeryüzü sular altında kalır. Buyan'a ulaşabilenler hayatta kalabilir. Kutsal sarayında olup biteni izleyen Tanrı yaratıklarının tamamen yok olmasına razı gelmez. Kendi bahçesinde yetişen cevizlerden yerken bu cevizlerden bir kabuk parçasını dağın yamacına düşürür. O anda dağda bulunan insanlar ve hayvanlar devasa boyuttaki bu kabuk parçasına tırmanırlar. Bu durumu gören şeytan, yeryüzündeki yaşama son vermek için denize dalar ve kabuğun altını kemirir. Kabuğun altında açılan delikten su girmeye başlar. Kurtulanlar arasında bulunan yılan açılan deliği kafasıyla kapatır ve yaşamın tamamen sona ermesini engeller (Uzelli, 2016: 21). Slav mitolojisindeki başka bir hikâyede de Buyan'a atıf yapıldığı görülür. Hikâyeye göre rüzgâr, sürekli hava üflediği için kalın dudaklı bir adama veya yırtık şapkalı bir ihtiyara benzetilmesinin yanında, dünyanın dört ucunda bekleyen yok özel meleklerin nefesi olarak kabul edilir. Fırtına, tipi ve kar fırtınası, üç kız kardeştir ve erkek kardeşleri olan kasırğa ile birlikte, sihirli güçlere sahip masalsi ada olan Buyan adasında yaşarlar (Öksüz, 2014: 77).

Vélés'in Aslan Bahtalo'ya anlattığı son efsanede adı geçen Koşçei de yazarın Slav mitolojisi ile ilgili okumalarının açık izlerini taşır. Slav mitolojisinde Koşçei, ölüm ve büyüün sembolü olan bir sihirbaz veya bir yarı tanrıdır. Yeraltı tanrısı Vij'in oğlu olduğuna, kasırğa şeklinde yolculuk ettiğine ve harp çaldığına inanılır. İnanışa göre ruhunu bir yumurtanın içinde saklayarak ölümsüzlüğe erişmiştir. Bu yumurta bir ördeğin, ördek bir tavşanın, tavşan ise demir bir kutunun içindedir. Demir kutu, okyanusun üzerindeki Buyan adasında

bulunan yeşil bir meşe ağacının altına gömülüdür. Annelere, bakirelere, ev kadınlarına musallat olan bu kötücül varlığın onları kaçıracak çeşitli yerlere hapsediğine inanılır (URL-2).

Romadaki bu efsanede atıf yapılan Alatur Taşı'nın (Latur/Altur/Alatur), Slav mitolojisinde denizin göbek bağında bulunduğundan bahsedilir. Dünyanın dayanağı olan bu taşın, tüm taşların babası olduğuna inanılır. Okyanusun ortasındaki Buyan adasına gökten düştüğüne ve henüz dünya kurulmamışken var olduğuna inanılır. Efsanelere göre güneşin kız kardeşi olan şafak, dünyayı uykudan uyandırmak için pembe duvağını sererken bu taşın üzerine oturur. Bu kutsal taşın üzerinde dünya ağacının sembolü olan meşe ağacı vardır. Altında ise sonsuz güç kaynağı yatmaktadır (Öksüz, 2014: 132). Yine Slav mitolojisindeki bazı anlatılarda dünyadaki tüm nehirlerin başlangıçta Alatur adlı beyaz renkli ve tılsımlı taşların altından çıktığı belirtilir (Uzelli, 2016: 79).

Romanda, Slav mitolojisi başta olmak üzere çeşitli mitolojilerden ve dinsel anlatılardan izler taşıyan kozmogoni ve eskatoloji vurgulu mitler ve efsaneler haricinde memorat niteliği taşıyan birkaç hikâyeye de yer verilmiştir. Romanın ikinci kısmına damgasını vuran Aslan Bahtalo Bayramoviç, önceleri gezgin bir Çingene müzisyen iken Tito yönetimindeki 1960'lı yıllar Yugoslavya'sında şöhreti Belgrad'a kadar uzanan ünlü bir müzisyene dönüşür. Ayyaş ve çapkın Aslan Bahtalo pek çok kez evlenmiş, bu evliliklerden çocukları olmuştur. Gönlünü Martika Papp isimli genç bir Macar kızına kaptıran Bahtalo'nun başına gelenler oldukça ilginçtir.

"Asla Bahtalo bir keresinde Martika'ya yaptığı aşk ziyaretinden geç döndü. Avluda çember biçiminde dans eden perilere rastladı. Korkmuş bir halde evine girmeye kalktı ama periler onu durdurdu, koltuk altlarından tuttu ve gökyüzündeki bir ırmağa götürdü. Aslan Bahtalo bu meşum kafilenin başındaki Martika'yı tanıdı. Her zamankinden daha güzeldi, yüzü elma gibi pembe, göğüsleri çıplak ve kızıl saçları küçük beyaz çiçeklerle süslüydü. Martika ve yanındaki periler zavallı adamı suyun kenarına bıraktılar ve etrafında dans etmeye başladılar. Bahtalo'yu sabah erken saatte evinin eşliğinde buldular, yüzünde ve göğsünde kargacık burgacık yazılar, dudaklarında pis kokulu sarımtırak köpükler vardı. Vücudu tuhaf bir şekilde ha bire kasılıyor, boğazından korkunç çığlıklar ve şeytani bir dilde lanetler çıkıyordu." (Çoñıç, 2022: 111).

Anadolu'da örnekleri ile çokça karşılaşılan "cin, peri" düşünleri ile oldukça benzer özellikler gösteren anlatıların benzerlerinin Balkanların kültürel çeşitliliği içinde de bulunduğuna şüphe yoktur. Balkan ve Doğu Avrupa Çingene toplulukları özelinde bakıldığında, Güney Rusya'dan, Ukrayna'dan, Transilvanya'dan ve Tuna Nehri'nin daha alçaklardaki ülkelerinden gelen Çingenelerin hikâyelerinde ormanlarda ve dağlarda yaşayan Keshali perilerinden sıklıkla bahsedildiği tespit edilmiştir. Keshali kelimesinin ipek anlamına gelen Sanskritçe "kes" ile saç anlamına gelen "kesa"dan geldiği düşünülmektedir. Bu itibarla uzun ipek saçlarından ötürü onlara Keshali denilmiştir. Bazı araştırmacılar bu kötücül varlıkların isimlerinin ilk kez Türkiye'den ve Sırbistan'dan gelen Çingeneler arasında anlatılan mitlerde görüldüğünden bahsederken, bazıları aynı varlıkların başka Çingene topluluklarına ait anlatılarda da yer almasından ötürü bu mitlerin ortak kaynağının oldukça eski dönemlere uzandığını ifade etmişlerdir (Pavelcik ve Pavelcik, 2021: 371). Öte yandan Aslan Bahtalo'yu etkisi altına kadının tasviri, romanda daha önce de atıflar yapılan Rusalka'yı çağrıştırmaktadır. Geleneksel inanişaya göre güçlü ve büyüleyici bir figür olan Rusalka, suda, ormanlarda ve tarlalarda yaşayan soluk, kıvrak, genellikle güzel bir kadın ruhudur. Kıyıdağın diğer su ruhlarıyla oturur, eğlenir ya da yaz gecelerinde ay ışığında dans eder ve şarkı söyler. Saldıracağı ve belki de istemeden ölümüne neden olacağı, yoldan geçen masum bir erkeği kandırmak için bekler (Özakın, 2019: 33).

Aslan Bahtalo, bu olağanüstü deneyimden sonra bir hafta süreyle kendine gelemmez. Çaresiz kalan arkadaşları, hastalığın sekizinci gününde kutsal olduğuna inanılan Şamano Alfaru'yu yardıma çağırırlar. Adından da anlaşılacağı üzere bir büyücü ve şifacı olan Şamano, Bahtalo'nun evine gelir gelmez saklanmış bir tavuk yumurtası bulunup bulunmadığını araştırmaya başlar. Aradığı yumurtayı mutfakta bulan Şamano, elindeki yumurtayla evin arkasında akan Tuna Nehri kıyısına gider ve "Yoxel-Moxel" şeklinde efsunlu kelimeler söyleyerek yumurtayı nehre atar. Sonrasında evdekilere yaptıklarını açıklamak için, tüm bu olanlara bir cadının sebep olduğunu, şeytani gücün bir yumurta içinde yaşadığını, bu yumurtanın bulunup suya atılması gerektiğini ve üç gün süreyle o nehirden geçmemek gerektiğini anlatır (Çoñıç, 2022: 112). Yumurta, pek çok mitolojide şekilsel ve yapısal özelliğinden dolayı bilinmezliği, kaostan-kozmosa geçişi, dünyanın,

yaratılışın, yaşamın, doğumun ve çoğulluğun sembolü olarak görülmüştür. Mitolojilerde karşılaşılan kozmik yumurta başlangıçta denizin dibindedir ve dünyanın yaratılışında ön plandadır (Koçak ve Otyakmaz Aydın, 2023: 223). Yaşamın, doğurganlığın, huzurun ve bereketin simgeleri arasında yer alan yumurta, Slav mitolojisinde daha farklı bir anlama da sahiptir. Paganist Slavlara göre kozmolojik güçleriyle gökyüzü ve yeryüzü arasındaki bağlantıyı kurduğuna inanılan ejderhanın (zmey) bir tavuğun yumurtladığı yumurtalar arasına bırakılan yumurtadan çıktığına inanılmıştır (Uzelli, 2016: 146). Yumurtanın kötücül bir varlık ve onun etkileri ile ilişkilendirilmesi ona yüklenen ve benzerlik gösteren evrensel anlamların dışında kaotik bir anlamla romanda görülmesi yazarın kurgusal etnografiye yönelik tasarruflarının bir örneği olmalıdır.

Yazarın Fransa'da sakinleri tarafından Cangil şeklinde adlandırılan kampta barınmak zorunda kalan farklı milletlere mensup kaçakların dramatik durumlarını anlatmak amacıyla romanda yer verdiği iki rivayet de memorat özelliği taşır. İlk rivayete göre geceleri geç vakitte Zahide Bacı adında bir peri gökyüzünden inip kamptaki aç çocuklara meme vermektedir. Diğer rivayete göre de sabahın erken saatlerinde kamptaki Müslüman kaçakların sabah namazlarını kılabilmeleri için bulutlardan yapılmış bir cami belirlemede, namaz vaktinden sonra güneşin ilk ışıklarıyla da kaybolmaktadır (Çolıç, 2022: 168). Savaş sırasında soykırımdan kurtulmak amacıyla yurtlarını terk ederek Batı Avrupa'ya kaçan Bosnalı Müslümanlarla aynı akıbeti yaşayan yazar, inancın yaşama tutunmadaki etkisini etkileyici biçimde betimlemiştir.

Çingene grupları arasında yüzyıllar boyunca oldukça yaygın olan şifacılık ve büyücülük, bu özellikleri ile öne çıkan aileler içinde kuşaktan kuşağa aktarılan, yerine göre bir lütuf yerine göre ise bir lanet olarak algılanan kadim bir olgudur. Romanda Şamano Alfaró'dan ayrı olarak meyhaneci Raşan Bayramı'nın, diğer özelliklerinin yanı sıra şifacılığı ve büyücülüğü ile bilinen Babitsa lakaplı karısı Marişka, bir ebe olmanın yanında şifalı otlarla neredeyse tüm canlıları iyileştirme gücüne sahiptir. Aynı zamanda hazırladığı sihirli formüllerle istediğini hasta edebilen Babitsa'nın köye musallat olan bir vampirle olan mücadelesi köylüler arasında adeta efsaneleşmiştir (Çolıç, 2022: 26-27). Romanda büyüsel tekniklerle yapılan tedavilerin haricinde bitkilere dayalı geleneksel halk tıbbın uygulamalarına da örnekler vardır. Romanın ikinci kısmında Aslan Bahtalo, maceralı Belgrad zamanları bitip ruhsal ve bedensel olarak çıktığı dönemde boğazındaki ömürlük bıçak yarası kanamaya başlar. Yaranın tedavisi için İhtiyar Marişka'yı uzaktaki köyünden getirir. Şifacı kadın, yarasının iyileşmesi için günde üç kez papatya özü, sarımsak ve erik rakısından oluşan karışımı demleyip içmesini söyler (Çolıç, 2022: 113).

Romanın mekânlarıyla ilgili inanış ve betimlemelerde doğa-insan ilişkisinin denge üzerine kurgulandığı görülmektedir. Yazarın bu tercihinde mensubu olduğu Çingene topluluklarının doğa merkezli yaşamlarından açık izler vardır. Öte yandan mekânlara yüklenen özel anlamlar da çeşitli inanışlarla ilişkilidir. Örneğin köye (Strehaia) bakan Nene Dişi adlı dağın yamaçlarındaki çakıl yığınları arasında zehirlerini kurbanlarının ağızlarına boşaltabilen, ateş tüküren yılanların yaşadığına inanılır. Dağın zirvesinin karşısında bulunan ve nispeten daha küçük olup Şeytan Sırtı şeklinde adlandırılan dağdaki mezarlıkla ilgili inanışa göre ölümden sonra insanların ruhları çıkacakları büyük yolculuk öncesi Şeytan Benga tarafından bu mezarlıkta bekletilmektedir (Çolıç, 2022: 23-24). Çingene mitlerine göre Rüzgâr Kralı'nın oluşturduğu dağlar en yüksek olanlarıdır; bunlar yaşayan insanların yaptığı gibi, eğlenmek için sık sık vadiye inen ölümlerin oturdukları yerlerdir. Kötü insanların, ancak birer kara kediye dönüştürülmüş olarak Kedi Dağı'nda uzun yıllar geçirdikten sonra ölümler diyarına/ülkesine girmelerine izin verilir. (Berger, 2015: 43). Aynı bölümde zikredilen Çingene şeytanı Benga, Sanskritçede "sakat" anlamına gelen "uyanga" kelimesi ile ilişkilendirilmektedir. Çingene inanışlarına göre Benga, Hristiyanların şeytanı kadar kötü değildir. Hatta o, Tanrı'nın yoldaşdır ve tıpkı onun gibi topraktan yaratılmıştır. Ormanda yaşar ve geceleri insanları korkutur. Sık sık Tanrı'yla iddiaya tutuşur, fakat daha başta insanoğlunun yaratılışında olduğu gibi, hep yenilir (Berger, 2015: 84-85). Köken mitlerinde ve etiolojik efsanelerde Benga, Tanrı'nın talihsiz düşmanıdır. Çoğunlukla kaz ayağı veya at toynakları ile fark edilir. Onun krallığı, yerin altında, doksan dokuz gün ve gece yolculuğuna eşdeğer bir derinliktedir (Lecouteux, 2018).

Romanda takip edilebilen bir başka inanış da nazarla ilgilidir. Palko Bayramovski'nin kendi gibi müzisyen olan Nanoş Bayramovski'nin zayıf ve kırılğan fiziki yapısını ve solgun görünümünü, kem gözlerin

etkisinde kalmasıyla ve ayın 13'üne denk gelen cuma günü doğmasıyla ilişkilendirmesi (Çoliç, 2022: 51) Balkanlardaki Müslüman ve Hristiyan toplulukların inanışlarının sentezi görünümündedir.

Romanın renkli etnografik evreni kapsamında gündelik hayat sahneleri içinde görülen tabu ve uygulama örnekleri ile de karşılaşılmaktadır. Örneğin Çingeneler arasında, cenazeler defnedilmeden önce hazırlanan sofrada oturan erkekler "ölüm" ve "mezarlık" gibi tabulu sözcükleri kullanmadan "şeytan saati" denilen sabahın üçü ile dördü arasına kadar yer içerler. Şeytan saati geldiğinde ise cenaze şarkılar eşliğinde mezarlığa götürülürken yol boyunca içmeye devam edilir. Defin sonrasında mezar başında söylenen şarkılar çoğu zaman ninni tarzındadır (Çoliç, 2022: 68-69). Defin işlemi için "şeytan saati"nin beklenmesi kadim mitolojilerin etkilerini taşır. Batı Hristiyan geleneğine de sirayet ettiği anlaşılan bu inanış, dinsel bir sebeple de izah edilmeye çalışılmış; Hz. İsa'nın öğleden sonra saat 3'te çarşıya gerilesinden tam 12 saat sonra iblislerin ve cinlerin faaliyetler gerçekleştirmeye başladığı rivayet edilmiştir. Romandaki tasvirle daha fazla ilişkilendirilebilecek bir diğer inanışa göre, "şeytan saati" yaşamla ölüm arasındaki perdenin en ince olduğu, ruhların ve hayaletlerin iki dünya arasında seyahat etmesine izin verilen bir zaman dilimidir (URL-3). Güneşin doğuşuna kadar olan zamanın şeytanın aktif olduğu bir periyot olduğuna inanılması, Türk mitolojisindeki gece ve kaotik güçler arasındaki ilişkiye dönük inanışlarla paraleldir. "Akşamın hayrından sabahın şerri yeğdir." atasözü bu inanışın Türkler arasında İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ettiğine şahitlik etmektedir. Çingeneler arasında romanda izdüşümleri görülen reenkarnasyon inanışı yaygın olsa da ölümün uzun bir uyku olarak kabul edilmesi romandaki tasvirde sözü edilen ninni tarzı defin şarkılarını açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Romanda fıkralara da yer verilmiştir. Örneğin romanın ilk bölümünde çapkın bir müzisyen olarak karşımıza çıkan Palko Bayramovski'nin müzisyenliğe başlamadan önce yaptığı hindi yetiştiriciliği yıllarına atfen şu fıkraya yer verilmiştir:

"Bir gün Palko Usta pazara gitmiş. Pazarcının birinin yirmi Yugoslav dinarına çok küçük bir kuş sattığını görmüş. Kendi kendine şöyle demiş: 'Bu küçücük kuş yirmi dinar ediyorsa, benim koca hindi en az kırk dinar eder.' Ertesi gün koca hindisini koltuğunun altına alıp yine pazara gitmiş ve kırk dinara satmaya kalkmış. Yirmiden fazla veren çıkmamış. 'Aman be Palko, hindi nasıl yirmi dinardan fazla etsin?' demişler. Şaşkına dönen Palko Bayramovski şöyle cevap vermiş: 'Neden olmasın? Daha dün burada yirmi dinara küçücük bir kuş satmıyorlar mıydı? Benim hindim çok daha büyük, demek ki ondan daha çok para eder.' İyi de Palko, o kuş dediğin papağan. Hayvan konuşuyor. O yüzden o kadar pahalı.' Palko Usta hindisinin başını okşayarak şöyle demiş: 'Ama, bu var ya bu... Bu düşünüyor...' (Çoliç, 2022: 51).

Bu fıkranın Nasreddin Hoca'ya atfedilen ve genelde "O konuşursa bu da düşünür." başlığı altında anlatılan fıkra ile ilişkisi oldukça açıktır. 14. yüzyılın sonlarından itibaren Makedonya başta olmak üzere Balkanlara taşınan Nasreddin Hoca fıkralarından bazılarının çeşitli sebeplerle değişikliğe uğradığı tespit edilmiştir. Hatta zaman zaman Nasreddin Hoca ve fıkraları Era, Çingene, Köse ve Şiyak gibi fıkra tipleri ile karıştırılmıştır (Sakaoğlu, 1985). Yazar Çoliç'in 20'li yaşlarına kadar yaşadığı coğrafyada da Nasreddin Hoca fıkralarının benzer süreçlerden geçmiş olması mümkündür. Fıkroda onun yerini bölgesel bir tip olan Çingene tipinin alması Sakaoğlu'nun konuya dönük tespitleri ile uyumludur.

Romanın ikinci kısmının merkezi kahramanı görünümünde olan Aslan Bahtalo Bayramoviç'in müzik grubuna dahil olan şair ruhlu, nüktedan, ayyaş ve geveze Strehaiyalı Çingene Abay Bayramovski, bir gün yine sınırsızca içerken çevresindekilere şöyle bir fıkra anlatır: "İsa'nın Çingene olduğuna dair üç kanıt var. İlki suyu şaraba çevirmesi. İkincisi, hiç çalışmayıp hep sağda solda dolanması. Son olarak üçüncüsü, bir iş becerse bile bunun mucize olarak görülmesi." (Çoliç, 2022: 106). Fıkroda ötekileştirilen Çingene kimliğine meşruiyet sağlama amacı açıktır. Özellikle Katolik Hristiyanlar arasında şiddetli biçimde ayrıştırılan Çingenelerin nükte yolu ile de olsa kökenlerini İsa'ya bağlama gayretleri anlaşılabilir bir tasarruftur.

Romanda, yüzyıllar içinde yaşadıkları coğrafyalarda peripatetik bir topluluk halini alan Çingenelerin meslekleri arasında yer alan ve Çingene olmayanlarca bazıları "kirli meslek" olarak görülen falcılık, büyücülük, sihribazlık müzisyenlik, marangozluk, demircilik, meyhanecilik, şifacılık, dansözlük, hayat

kadınlığı mesleklerine ek olarak yankesiciliğe ve kumarbazlığa yapılan atıflar çingenelerden oluşan köy ahalisinin yaşam tarzını betimlemektedir.

Romanda Strehaia köylülerinin gündelik yaşam sahnelerine ve törensel uygulamalarına yer verilen bölümlerde Çingene köylülerin yemek kültürlerine dair ipuçları da serpiştirilmiştir. Kuru fasulye, ısırgan otu çorbası ve çeşitli yemişler günlük yiyecekler arasında adları belirtilenler iken kirpi* eti kızartması, işkembe çorbası, Arnavut usulü yaprak sarma tören yemekleri arasında zikredilmiştir. Kadın, erkek ayrımı olmaksızın tüm ahali eğlencelerde ve ziyafetlerde bolca rakı, erik konyağı ve bira içerler. Romanın üçüncü kısmında uzun süre Aslan Çavoro Bayramovski'ye yoldaşlık eden Kuğu Rayko, Fransa'nın Montpellier bölgesinde öldüğünde cenazesi için düzenlenen mütevazı törene katılanlara kırmızı lahana, kirpi şiş, tavuk (ruhu hafif olsun diye), rakı, bira ve şarap ikram edilir (Çoliç, 2022: 164).

Romanda tespit edilen son etnografik bulgu, neredeyse tüm Çingene karakterlerin tasvirlerinde dikkat çekilen dövmelerdir. Dövmeler arasında en popüler olanı dövme sekiz köşeli yıldızdır. Çingenelerin simgesi olarak bilinen bu tasvir, kimliğin bir beyanı gibi eski usulle kollara işlenir. Selçuklu süsleme sanatı içinde de görülen sekiz kollu yıldız motifinin kökeninin antik Mezopotamya'ya, özellikle de Tanrıça İştâr ile yakından ilişkili olan Babil'e kadar uzandığı düşünülmektedir. Aşk, doğurganlık ve savaş gibi alanlara hükmeden İştâr'ın sabah yıldızı olarak anılan Venüs gezegeniyle bağlantısı olduğuna inanılmıştır. İslam kültürlü toplumlar dahil olmak üzere farklı inanç ve toplumlarda görülen bu göksel sembolü, çeşitli kültürel ortamlarda talih ve iyi şans sembolü olarak kabul edilmektedir. (URL-4) Bu kimlik simgesi dışında Meryem Ana, maça ası, kara kedi, gül ve bıçak dövmeleri de görülür. Bu türden dövmeler yaptırılan serseri ve belalı tipler olarak görülür.

Sonuç

Reinhart (1998), akademik ve kurgusal etnografiyi karşılaştırırken kurgusal etnografinin hem akademik etnografinin hem de kurgunun özelliklerini bir araya getirdiğini belirterek kurgusal etnografinin temel itici gücünün, deneyimin hem duygusal hissine hem de bilişsel gerçekliğine ulaşmak olduğuna dikkat çeker. Ayrıca, etnografik araştırmalarda kurgusal yöntemlerin bu türden uyarlamalarının akademik etnografiden farklı sorulara cevap verebileceğini, yöntemlerin ve niyetler bulanıklaşabileceğini, yazarların farklı biçimleri ödünç alabileceklerini ve birleştirebileceklerini belirtir. Çoliç'in roman kurgusuna eşlik eden etnografik unsurlar için de benzer bir durumdan söz edilebilir. Romanda kaynağını Slav mitolojisinin yanı sıra Hristiyan, İslam, Roman, Hint, Yunan mitolojilerinden ve Balkan topluluklarının sözlü kültür mirasından mitlere, efsanelere, memoratlara, inanışlara, geleneksel ve törensel uygulamalara, müziklere, eğlence kültürlerine ve atasözlerine yer veren yazar, bu unsurların pek çoğunu, genelde Bosnalılar başta olmak üzere Balkanların masum topluluklarının özeldense Çingenelerin ötekileştirilme ve yurtsuzlaştırılma trajedilerine dikkat çekecek türde uyarlama yoluna gitmiştir. Ötekileştirmenin dinsel ve tarihsel anlatı referanslarına yönelik itirazlar çoğu zaman yine kurgusallaştırılan etnografik unsurlarla dile getirilmiştir.

Romandaki kurgusal etnografi örneklerin kaynakları itibarı ile heterojen yapıda olmaları Çingenelerin tarih boyunca bünyesinde yaşadıkları ve uyarlanmaya zorlandıkları üst/egemen kimliklere ve inançlara bakışlarına da ışık tutar türdendir. Çoğunluğun kimliğini belirleyen egemen kültürler içinde tarih boyunca ötekileştirilen Çingenelerin üst kimliklere uyarlanarak kabul görme gayretleri çoğu zaman başarısız olmuştur. Zira Çingeneler anavatanları olarak gördükleri Hindistan'dan çıktıkları antik çağlardan itibaren nomadik ve ilerleyen dönemlerde daha çok peripatetik bir yaşam biçimine sahip olmalarının etkisiyle geleneksel dünya görüşlerini şekillendiren paradigmalardan vazgeçememişlerdir.

Kaynaklar

Çoliç, V. (2022), *Hıdırellez*, (Çev. Suat Başar Çağlan), Livera Yayınevi, İzmir.

Geertz, C. (1972), Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight, *Daedalus*, 101(1), 1-37.

Groome, F. H. (1975), *Cypsies, Tinkers and Other Travellers*, Academic Press, London.

* Manuşların "niğlo" adını verdikleri yemekleri kirpiden yapılıdır. Çoğunlukla köpeklerle avlanan kirpi, Çingenelerin tipik yemekleri arasında yer almayı sürdürmektedir (Martinez, 1992: 108).

- Koçak, A. ve Otyakmaz Aydın H. (2023), Madde ve Mana Kabı Olarak Yumurtanın Sembolik Yorumları Üzerine Bir İnceleme, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 222-241.
- Lecouteux, N. (2018), *Dictionary of Gypsy Mythology - Charms, Rites, and Magical Traditions of the Roma*, Inner Traditions, Rochester.
- Martinez, N. (1992), *Çingeneler*, (Çev. Şehsuvar Aktaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marushiakova, E. ve Popov V. (2016), Roma Culture: Problems and Challenges. *Roma Culture: Myths and Realities*, (Ed. E. Marushiakova ve V. Popov), 35-64, Lincom Academic Publisher, Munich.
- Mezarcioğlu, A. (2010), *Çingenelerin Kitabı*, Cinius Yayınları, İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1988), Hidrellez, *İslam Ansiklopedisi*, XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 313-315.
- Öksüz, G. (2014), *Ana Hatlarıyla Rus Mitolojisi*, Çeviribilim Yayınları, İstanbul.
- Özakın, D. (2019), Abject (İğrenç) Beden Olarak Rusalka: Slav Deniz kızlarının Edebi ve Sanatsal Temsilleri, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12 (25), 31-49.
- Pavelcik, N. ve Pavelcik J. (2021), Çek Çingenelerinin Mitleri, (Çev. Gülşah Halıcı), *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14 (88), 365-372.
- Reinhart, R. (1998), Fictional Methods in Ethnography: Believability, Specks of Glass, and Chekhov, *Qualitative Inquiry*, 4 (2), 200-224.
- Rotaru, J. (2023), Women Breadwinners in Gypsy Socio-Professional Groups of Pre-industrial Wallachia, *Romani Studies*, 33 (1), 141-156.
- Sakaoğlu, S. (1985), Balkan Ülkelerinde Nasreddin Hoca'ya Mal Edilen Bölge Tiplerine Ait Fıkralar, *Türk Dili Araştırmaları Yılıği-Belleten*, C. 33, 131-135.
- URL-1: <https://www.soylentidergi.com/naiadlar-tatli-su-perileri/> (Erişim Tarihi: 22.03.2024)
- URL-2: <https://ozhanoturk.com/2017/11/06/slav-mitolojisi-sozlugu/> (Erişim Tarihi: 23.03.2024)
- URL-3: <https://www.tuftandneedle.com/blogs/wellness/what-is-the-witching-hour/> (Erişim Tarihi: 24.03.2024)
- URL-4: <https://museumvolunteersjmm.com/2023/10/01/unlocking-the-eight-pointed-stars-mystery/> (Erişim Tarihi: 24.03.2024)
- Uzelli, G. (2016), *Slav Mitolojisi – İnanışlar ve Söylenceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Vaucher, P. (2016), Velibor Čolić, Ederlezi: Comédie Pessimiste, *Témoigner. Entre Histoire et Mémoire*, 122, 172-174.
- Yılıgür, E. (2017), Türkiye'de Peripatetik Topluluklar: Jenerik Terimler ve Öz Etnik Kategorizasyon Biçimleri, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 1-25.